

מדות והליכות בראי הפרשה

מדות טיש

נושא השבוע: תקון המדות

פרשת
חיי שרהמבית
שבת טיש

מחזור ספירת
"מדות טיש"
שנאמרו באור בס"ד
לרבינו שלמה קרלין
במסגרת פנייתו

מדגיש מהות המדה

עבודת תקון המדות, היא עבודה תמידית שעליה צריך האדם לעמל בכל ימי חייו, והיא אכן יסוד שבלעדיו אין חשיבות גם לחלק שבין אדם למקום. זו עקר מטרתו של האדם בעולם, כפי שכתב רבי סעדיה גאון, שכל בריאתו היא בשביל לשבור ולתקן את מדותיו הרעות והטבעיות הראשונים הנחלקו אם תקון המדות נחשבת כמצוה מן התורה, כחלק מהמצוה להמציאות לקב"ה וללכת בדרכיו, או שהיא יסוד למצוה, כפי שכותב רבי חיים ויטאל ב"שערי קדושה", ש"בהיות מדות הרעות קבועות באדם, נמנע מלקיים התורה והמצוה, וגם אם יקיים יהיה שלא לשם שמים ובטרח גדול". וכך באר הפלי"ק: "אם יתעורר פתחה לאחר קבלת התורה בפרשת משפטים, שעוסקת במצוות שבין אדם לחברו, מפני שהוא יסוד לכל, שהרי דרך ארץ קדמה לתורה, "והיא ההקדמה לתורה" כפי שאמר הרב מקוצק, "וכפי ההקדמה אפשר ללמד על טיבו של הספר, כך לפי המדות שבאדם נקראת התורה שבו". וכך גם כתב בעל "חובת הלבבות", שהתורה והמצוות מתחלקות לשני חלקים, חובות האברים שבהן מקיימים את המצוות בפעל, וחובות הלבבות שבהן מתקנים את המדות וההליכות. ולדעת הרמב"ם, מהנה תקון המדות אמצעי חשוב מאין כמוהו להשגת החכמה ועשיית רצון השם, באמצעות ההליכה בדרך המצוה במדותיו. במשך הדורות התחברו ספרי מוסר רבים בידי הקדמונים לתקון המדות, שבהם חובה על האדם להגות תדיר, כדי לעמוד על המשקל לתקן את מדותיו ולשפרן.

משבח

מאמר פתיחה

רגיל היה הרבי ר' בונים מפשיסחא לומר, כי עקר עבודת המדות צריכה להיות אצל האדם בימי נעוריו, ואם לא ישקיע בהן בצעירותו, יבצבצו החוצה אותן מדות משחתות שהצליח להסתיר בימי חייו, ויתגלו שרשי הרע שברובו. וכבר כתב בן הרבי ר' אלימלך מליז'נסק ב'צעט'ל קטן', ש"האדם לא נברא בעולם רק לשבור את הטבע, לכן יזרו את עצמו לתקן מדותיו בשנת שמונה עשרה יוֹקא, ומשם ואילך מן השמים יעזרהו להיות מוסיף והולך בשבירת מדות הרעות עד תמכם".

דגמה שלילית ליסוד זה, מהנה דמותו של לבן הארמי, כפי שהאר"י המשיג רבי יחזקאל לוינשטיין ואמר. בפרשתנו, פרשת חיי שרה, אנו מוצאים כיצד רץ לבן אלהים החוצה אל העין, ורש"י מפרש: "למה רץ ועלמה רץ? ויהי כראות את הנעם". אמר עשיר הוא זה, ונתן עיניו בפמון". ובכן, כשם שרץ לבן לקראת אליעזר עבד אברהם מחמת תאוה הפמון והחמדה שהיתה בו, כך רץ לקראת יעקב אבינו כשהגיע לחרן, כפי שמפרש רש"י: "וירץ לקראתו" - כסבור מוכן הוא טעון. ויחבק לו" - כשלא ראה עמו כלום, אמר שפא זהובים הביא והנם בחיקו. וינשק לו" - אמר שפא מרגליות הביא והם בפי". ויודעים אתם כמה שנים עברו מאז רץ לבן לקראת אליעזר, עד שרץ לקראת יעקב? ובכן בחשבון פשוט נגלה, שעברו מאז תשעים ושבע שנים! שהרי רבקה אחות לבן, יצאה מתרן כשהיתה בת שלש שנים, ועד שנולד יעקב עברו עשרים שנה שהיתה עקרה. וכשיצא יעקב מבאר שבע, היה בן ששים ושלש, כפי החשבון המפורט של רש"י, ואל לבן הגיע אחר ששה ארבע עשרה שנה בבית מדרשו של עבר, נמצא שעברו מאז תשעים ושבע שנה, ועדין לא נסלחה של אותן זמן ממורא, ולא נעלמה מוכנו תאוה הפמון שבו, אלא אדרבה, הלכה וגברה והתעצמה בקרבו. וזאת מדוע? מפני שלא עמל בימי גלותו על מדותיו הקלויות ולא נסה לתקן. ועל פי זה דרשו את דברי התנא במסכת אבות: "הקנאה והתאוה והפבוד, מוציאים את האדם מן העולם", שאם האדם לא עובד על עצמו לרפוש מדות טובות בימי גלותו, אזי משתרשות בתוכו המדות הרעות, והן מלוות אותו עד זקנה ושיבה ויוצאות יחד עמו מן העולם...

דברים חוצבים ונוקבים ביסוד תקון המדות וחשיבותו, כתב החזן אי"ש בספרו "אמונה ובטחון", ובהם הוא מעמיד את היסוד האיתן, שעבודת תקון המדות אינה עבודה נפרדת מעבודת האדם בינו לבין קונו, אלא הם חטיבה אחת ושני יסודות הקשורים זה לזה ולא יפרדו. ומי שאין לו מדות מתקנות, אין לו כלל שכיחות עם עבודת השם, לא בין אדם למקום ולא בין אדם למקום. בראשית דבריו הוא קובל על ההבנה הפוטטית שהתקבלה על לב ההמון, ש"תקון המדות מתחיל לאלה המצוות שהן בין אדם לחברו, וחובת היראה בשביל מצוות שבין אדם למקום יתברר". ומהבנה זו מקומות הדעה "כי יש בני אדם שלמים במצוות שבין אדם למקום, וחסרים בתקון המדות והם רעים בין אדם לחברו". אולם הוא דוחה הבנה זו בשתי ידיו, וכותב "פי באמת זה שמדותיו כברתן ולא התקנו על פי המוסר והדעה, והוא מסור ביד יצרו ואין יצרו מסור בידו, לא יתכן שיהיה שלם במצוות שבין אדם למקום!" ואף אם נראה את האדם הלז מקיים מצוות במדה ידועה, אין זה אלא בגלל שלא היתה לו בנפשו התנגדות לקיים המצוות, אבל ברגע שיגיע למפגש כזה, כאשר המדות הפגומות שלו ימשכו אותו כנגד המצוות, אזי לא יעשה אותן. וכדגמה ומשל הוא כותב: "ומעשים בכל יום, שהחריד הזה לא עלה לתורה כאשר קראוהו לעלות, כאשר חשב שלא לפי כבודו היא זו המנה שחלק לו הגבאי. וברגע לא חת מפני שאמר 'ועזבי ה' יכלו' - זה שקורין לו לעלות לתורה ואינו עולה. זאת אומרת, שאדם זה מקלקל בשרשו שיצר הרע שופטו, וכל עשיית מצותיו הן פרי ההרגל הפתאומות לכבודו ולתאוה ולמהלך חייו. אבל נסה נא לפגע בו, כי אז יחפז הקערה על פיה..."

קל יותר לאדם להיות הש"ס פלו שגור
על-פיו, מלשרש מדה רעה אחת מקרבו,
עד שלא ישארו אצלו שום שרש וענף

מפנה... (רבי ישראל מסלנט)

נמשל

למה הדבר דומה

יגיע לידי נסיון, יבוא ללא ספק לידי בָּיִן. שתיקה של־מבוכה השתררה בטרקלין המלכותי. טענתו של הרב ערערה כמעט לחלוטין את שיטת ההגמון, וכלם נותרו נבוכים ומבלבלים. "ובכן", הפר המלך לפתע את הדממה הכבדה, "מפני ששמענו פאן משניכם דברי חכמה ותבונה, מכריז אני בזאת על פסק־זמן של חדש ימים, ובמהלכו ינסה כל־צד להוכיח את צדקת דבריו, ונראה מי יגבר על־מי". כלם התפארו לעסוקיהם, והרב היהודי השקיע את עצמו בלמוד התורה ושכח מפלעגן הופות שהיה לו לזר. בתם חדש הימים, ישב הרב ולמד בביתו, ולפתע קפץ עכבר קטן על השלחן והתרועע בין הספרים. נסה הרב לגרשו, ואולם הלה שב ונתר עליו, וקפץ אל תוך קפסת הטבק הגדולה שהיתה על השלחן. בלי משים, טרק הרב את מכסה הקפסה והמשיך ללמוד. לפתע הגיע אליו שליח בהול מארמון המלוכה, ובידו הזמנה להגיע אל המושטה הגדולה שהכין ההגמון פרידריך בארמון המלוכה. מהר הרב לבש את־מעילו, הניח כהרגלו את קפסת הטבק בכיסו, ושם פניו אל הארמון. האולם היה ערוך כיד המלך, כלם הסבו ליד שלחנות ערוכים, ולפתע השלך הס. אל האולם נכנס חתול זקוף־קומה, הולך על־שתיים, כשעל פפות רגליו מנח סס־כסף ועליו בקבוק יין וכמה פוסות זכוכית. החתול היה לבוש בבגדי מלצר, ועל ראשו מצנפת אדמה שעליה נכתב 'הטבע והשכל'. כלם פרצו בצחוק והחלו למחא כפיים בהתלהבות. לפליאתם, קד החתול לכבודם, והתהפעלות הפלילית גברה שבועתם. ובעוד הרב עומד ומביט במחזה המעגן, שלף מכיסו את קפסת הטבק, ומיד לאחר שפתחו זנק העכבר החוצה והחל לרוץ פאולם. אך ראה החתול 'המלמד' את העכבר, ומיד השליך ארצה את הטס עם הזן והפוסות, והחל לרדף כחץ מקשת אחר העכבר. נצחונו של הרב היהודי הכריז פה אחד, וכלם הסכימו עמו, כי מה שיעשה הטבע לא יעשה השכל, ואף אם הצליחו לאלף את החתול כדי להתנהג כאדם, הרי שהכל היה רק כלפי חוץ, וכאשר הגיע עת המבחן, חזר לטבע המטבע בו ושם להיות חתול פרא.

הנמשל

במשל נכלא זה, שהתרחש עם הרבי ר' יהונתן אייבשיץ בפוכחו עם ההגמון של־פראג, השתמש ה'סבא' מקלם כדי להסביר את התנהגותו של עפרון החתי, שבתחלה הציע לאברהם בנדיבות לב את המערה ללא תשלום, ולבסוף גבה ממנו מחיר מופלפל. עפרון היה פאותו חתול מאלף, שכלפי חוץ מתנהג בנימוס ובאדיבות מזיפת, ואולם מהותו רקובה מהשרש. תחלה הראה פנים של איש נדיב ואציל נפש, ואולם ברגע ששמע את צלצול המטבעות וראה את הכסף לנגד עיניו, התהפך בבית אחת לחמדן ותאב בצע, השליך ממנו את כל גנוני הנימוסים, ורדף אחר הקמון פאותו חתול הרודף אחר העכבר. זו היא אפוא עבודת תקון המדות של האדם, לא לאלף את המדות והטבעים השליליים, לא רק ליפות אותן ולעצב אותן כלפי חוץ, אלא לעמל עליהן עד השרש, ולעבד אותן כחמר ביד היצר, וזו חובת האדם בעולמו.

'הטבע והשכל', זה היה צמד המלים שהיה לשיחת בני האצלה בארמון המלכותי שבפראג. הראשון שארק את הרעיון לחלל האויר, היה פרידריך השלישי, ההגמון הנודע של פראג, והארמון פלו היה פמרקה. מלך פראג, שנודע כאדם משכיל והוגה דעות, ונוטה היה לחקר אחר תהלוכות בני האדם וטבעיהם, נתן לבו אל הנושא המדבר שגרם לופות לוהט בצמרת המלוכה, וגלה בו ענני רב. עקר הופות היה, למי מבין שני הכחות שנמצאים באדם, הטבע והשכל, יתרון על־משנהו. פרידריך ההגמון טען בתקף, פי פחו של שכל האדם, גדול יותר מכחו של הטבע והמדות המטבעים בו, וכאשר מגביר האדם את־שכלו מתאזן מחשבה ורצון, מסגל הוא לכופף ולהטות את מדותיו לכל־צד שירצה. את טענתו חזק באמצעות דגמאות מעולם הבריאה, והראה לשם משל את השלחן המעטר שעמד במרכז הטרקלין. "ראו נא שלחן זה", אמר ההגמון בקול מתפעם, "הרי מקורו מגזעי עצים שגדלו ביער, ללא תאזן והדר. אולם הנגר האמן נסר והקציע את־הגזעים, שיץ והחליק אותם היטב, חברים זה לזה בדיקנות, כיד וצבע אותם ביד אמן, והוציא מתחת ידיו את היצירה הפלאית הזו. את כל־זאת עשה באמצעות השכל והבינה היתרה שבו, ובאמצעותם הצליח לשלט על הטבע ולהכניעו תחת ידיו". "אין אפוא ספק", סים ההגמון את דבריו בתרועת נצחון, "כי טבעיו של האדם נתונים בידיו כחמר ביד היצר, והיתרון של השכל על הטבע ברור אפוא לחלוטין".

כל הנוכחים מחאו כפיים בהתלהבות לשמע הדברים המחפמים וההגיוניים, והמלך הביט סביב כדי לראות אם יש מישהו שפובקש להביע עמדה הפוכה. "הרב היהודי עומד מן הצד, ועל־פניו נסוכה ארשת של אחד שאינו מסכים לדברים", אמר בלבו, בעודו מביט על הרב החכם שעמד בירפתי הטרקלין, לאחר שהובא אל המקום לפי דרישת המלך, כדי שאף הוא יביע את דעתו בופות. הרב היה אמן צעיר לימים, וזה לא מפבר התמנה לרפה של הנהלה היהודית העתיקה והמפרסמת שבוער פראג הגדולה, ואולם חכמתו נודעה בשערים וכלם גמרו עליו את ההלל. "האם ירצה הרב היהודי להביע את דעתו בענין? או שמא כבר עוסקת תורת ישראל בדבר?" שאל המלך, וכלם נשאו את עיניהם אל הרב.

"ברשות המלך הנכבד", נשמע קולו הצלול והבוטח של הרב היהודי, שנעמד בגאון והחל לשאת את דבריו, "אבקש להביע את דעתי ואת תורתנו הקדושה, כי דבריו של ההגמון אינם נכונים בעליל, וההפך הוא הנכון. לא אכחד שהמשל שהביא ההגמון נכון הוא עד־מאד, ובאמת יש בכחו של האדם לשנות את צורת הטבע ולהתאימו לצרכי עצמו, כשם שהנגר הופך עצים לשלחן מפאר, והבנאי מקים בנין מפאר מאבני גויל. אולם לאמתו של דבר, רק צורתו החיצונית של החמר משתנה, ודמותו וצלמו מקבלים תבנית שונה; אך את היסודות ואת המהות האמתית לא נתן להחליף ולהמיר, אלא בעבודה שרשית ועקבית. יכול האדם אמנם להכניע את טבעיו ומדותיו לפי רצונו ושכלו, ואולם אם לא יעמל עליהן כל־ימיו כדי להטותן לטובה, ימשיכו המדות הרעות לשפן בו, ורק כלפי חוץ יראה כאדם בעל מידות מתקנות. וכאשר

מִדְוָה

הַלְכוּת וְהַלְכוּת

בְּכָל־מִדּוֹתָיו. כִּי הָעֶקֶר הוּא הַמּוֹדוּת, שְׁעַל־יְדֵי זֶה יִזְכָּה הָאָדָם לְתוֹרַת ה' וְלִמְצוֹתָיו לַעֲשׂוֹת בְּשִׁלְמוֹת, וְאִלּוּלִי שִׁיתְקֶן מִדּוֹתָיו עִם הַיָּרָאָה, שֶׁהִיא גַם־כֵּן אַחַת הַמּוֹדוּת, אִין תּוֹרָה וּמִצְוֹת נַעֲשִׂים בְּשִׁלְמוֹת. (הַרְבֵּי ר' אֱלִימֶלֶךְ מְלִיז'עֵנְסְק)

• מִי שֶׁאִינוֹ עֹמֵל בְּצַעֲרֵירוֹתוֹ עַל־מִדּוֹתָיו וְלֹא מַעֲמִיק בָּהֶן, אֵצִי בִּזְקֻנוֹתוֹ הֵן מִתְגַּלּוֹת אֵצִילוֹ, וְאֵין בָּכֹחוֹ לְהַפִּיךָ אוֹתָן לְטוֹב. מִפְּנֵי שֶׁבְּצַעֲרֵירוֹתוֹ מִתְקַיֵּם בּוֹ "וְעַל כָּל־פְּשָׁעִים תִּכְסֶּה אֹהֶבָה", אֲבָל בִּזְקֻנוֹתוֹ מִתְקַרְרַת הָאֹהֶבָה וּמִתְגַּלִּים כָּל שְׂרָשֵׁי הָרַע שֶׁבְּקִרְבּוֹ. (הַרְבֵּי ר' בּוֹנִים מִפְּשִׁיחָא)

• דֶּרֶךְ יֵשׁ בְּעִבּוּדֵי הַמּוֹדוּת, לְשַׁבֵּר וּלְשַׁרֵּשׁ מִקְרֵב הַלֵּב אֶת הַמּוֹדוּת הַשְּׁלִילִית שֶׁצִּמְחָה מִתְּהַוֵּת הַבְּהִמִּית. אוּלָם עֲדִיף יוֹתֵר לְהַפִּיךָ אֶת הָרַע לְטוֹב, וְלַהֲעֵלּוֹתוֹ לְקִדְשָׁה בְּבַחֲנֵינָה וּגְבִיָּה לְבֹו בְּדַרְכֵי ה'. כִּי עַל־יְדֵי שֶׁהָאָדָם מְשַׁבֵּיעַ אֶת־נַפְשׁוֹ בְּתַעֲנוּגִים רוּחָנִיִּים מְטוֹב טַעְמָה שֶׁל־תּוֹרָה, מִתְבַּטְּלוֹת הַתְּשׁוּבוֹת הַנִּפְסְדוֹת מֵאֲלִיָּהוּ. (הַ'אִשְׁדֵּת' מֵאוּרִיב)

• הַעִיד רַבִּי אוּרִי מְסֻטְרֵלִיֶּסְק עַל־עֲצָמוֹ, שֶׁבְּנוֹסֶף לְכָל־הַדְּרָכִים לְתִקּוּן הַמּוֹדוּת, הָיָה מִתְפַּלֵּל עַל־כָּל פֶּרֶט וּפְרָט בְּכָל־כַּחוֹ וּכְוָנָתוֹ, עַד שֶׁנִּשְׁתַּהַר וְהִתְקַדַּשׁ, וּמִמִּילָא הִפְכוּ מִדּוֹתָיו לְהִיּוֹת מִתְקַנּוֹת מֵאֲלִיָּהוּ. נִמְצָא שֶׁמַּעֲלַת הַתְּפִלָּה הִיא גַם מִחֲמַת שְׁעַל־יְדֵה זֻכִּים לְתִקּוּן הַמּוֹדוּת, וּמִמִּילָא מִתְקַנֶּת קוֹמַת הָאָדָם בְּשִׁלְמוֹתָהּ. (תְּפִלַּת הַצַּדִּיקִים)

• לְמוֹד הַמוֹסֵר הוּא הַמְּבִיא לִיְדֵי תִקּוּן הַמּוֹדוּת וְהַפִּכְתָּם מִתְלַמּוּד לְמַעֲשֵׂה. לְמוֹד הַמוֹסֵר הוּא הַמְּבִיא שְׁחֵס וְשָׁלוֹם לֹא יִהְיֶה יִרְאֵת הַשָּׁמַיִם לְמוֹד הַתּוֹרָה וְקוֹיִם הַמִּצְוֹת, בְּבַחֲנֵינָה "מִצְוֹת אֲנָשִׁים מְלַמְּדִים". (רַבִּי צִבִּי זָאב פֶּאֶלִי מַחְבָּרֵן)

• מִי שֶׁמַּעֲלָה עַל־דַּעְתּוֹ, שֶׁהָאָדָם צָרִיךְ לַעֲבֹד עַל תִּקּוּן הַמּוֹדוּת כְּדֵי לְהִיּוֹת חָסִיד לְפָנִים מְשׁוֹרֵת הַדִּין, אֵינוֹ אֶלָּא שׁוֹטָה שֶׁאִינוֹ מִבִּין אֶת־טִבֵּעַ הָאָדָם. כִּי הָאָדָם צָרִיךְ לְתִקּוּן אֶת־נַפְשׁוֹ בְּתִקּוּן עֲלִיוֹן, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה רוֹצֵחַ מִפֶּשַׁע, וְכֵדִי לְסוּר מִשְׁאוּל תַּחֲתֵיָּה. (רַבִּי יִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב לּוֹבֶצ'נְסְקִי ה"ד מְבַרְנוֹבִיץ')

• הַפֶּגֶשׁ הָאָדָם בְּמִלְחָמַת הַמּוֹדוּת בְּדַבְּרִים שְׂבִין אָדָם לְחִבְרוֹ, מְצַוֶּה הִיא. אוּלָם הַפְּגִישָׁה עִם הַהִתְגַּדְּוֹת לְתַפְלָה וְקִרְיָאֵת שְׁמַע, אֵינָה מְצַוֶּה אֵצִיל הָאָדָם. וְלִכֵּן נִדְמָה לוֹ לָאָדָם, כִּי הוּא חָרֵד לְחֻצָּאִים, וְיֵשׁ בּוֹ מִחְצָה מִפְּסֻקַּת בֵּין מִצְוֹת לְמִצְוֹת, שֶׁלֹּם הוּא בְּמִצְוֹת שְׂבִין אָדָם לְמִקּוֹם, וְלִקְוִי בְּדַבְּרִים שְׂבִין אָדָם לְחִבְרוֹ. אוּלָם הָאֱמֻנָה הִיא, שֶׁאֵה וְזֶה אֵין בּוֹ! (הַחֲזוֹן אִ"ש)

• מִצְוֹת עֲשֵׂה מִן־הַתּוֹרָה לְלַכֵּת בְּדֶרֶךְ הַמּוֹדוּת הַטּוֹבוֹת, מִפְּנֵי שֶׁנִּצְטַוְנוּ לְהִדְבֵּק בָּהֶן. יִתְבָּרַךְ וְלַכֵּת בְּכָל־דְּרָכָיו. וְהַדֶּרֶךְ הַנִּכְוָנָה הִיא לְלַכֵּת בְּכָל־מִדָּה בְּשִׁבִּיל הָהָב בְּאִמְצָע לְפִי הַזְּמַן וְהַמּוֹדָה, חוּץ מִמִּדַּת הַגִּאּוּה שֶׁיֵּשׁ לְהִתְרַחֵק מִמֶּנָּה כְּכָל־הָאִפְשָׁר. וְכִי שֶׁהוּא לְקוֹי בְּמִדָּה מְסֻיָּמָה, יִטָּה אֶת־עֲצָמוֹ אֶל־הַקְּצָה הַשְּׂנִי הַהַפּוּךְ לְטִבֵּעוֹ, וְאַחֵר שִׁיתְקֶן אֶת־הַמּוֹדָה יִחְזוֹר לְדֶרֶךְ הָאִמְצָע. (שׁוֹלְחַן עֲרוֹךְ הַמִּידוֹת)

• כְּדֵי לְהַצִּילִיחַ לְכֹחַ אֶת־הַמּוֹדוּת אֶל־הָאִמְצָע, צָרִיךְ הָאָדָם לְבַקֵּר אֶת־מִדּוֹתָיו תָּמִיד, לְשַׁקֵּל אֶת־מַעֲשָׂיו וּלְבַחֵן אֶת תְּכֻנּוֹת נַפְשׁוֹ מִדֵּי יוֹם. וְכָל־זְמַן שֶׁיִּרְאָה שֶׁנִּפְשׁוֹ נֹטֶה כְּלָפִי קְצָה אֶחָד מִן־הַקְּצוֹת, יַחֲשִׁי אֶת־הָרָפוּי בְּדַבְּרֵי הַנֶּגְדִי. (ש"ס)

• "כָּל שֶׁמַּעֲשִׂיו מְרַבִּין מִחֲקֻמּוֹתוֹ, חֲקֻמּוֹתוֹ מִתְקַמְּוֹת" - כִּי צָרִיךְ תִּקּוּן הַמּוֹדוּת תַּחֲלָה וְאַחֲרֵיכֵן תִּתְקַיֵּם חֲקֻמּוֹתוֹ. שֶׁתַּחֲלָה צָרִיךְ לְתִקּוּן אֶת־עֲצָמוֹ בַּמּוֹדוּת, וּבְזֶה תִּשְׁכֵּן הַתּוֹרָה עֲלָיו, שֶׁאִינָּה שׁוֹכֶנֶת לְעוֹלָם בְּגוּף שֶׁאִינוֹ בַּעַל מִדּוֹת טוֹבוֹת. (רַבְנוּ יוֹנָה מִגִּירוֹנֵדִי)

• הַתְּבֻנָּה נָא, כִּי הָאָדָם בָּרַב מִדּוֹתָיו זֶה מְשֻׁנָּה מֵאֵל, וְכָל מִדָּה וּמִדָּה טוֹרֶפֶת דַּעַת הָאָדָם, זֶה מוֹשְׁכָתוֹ לְכָאן וְזֶה מוֹשְׁכָתוֹ לְכָאן, וְיִצֵּר הָרַע מִסִּיתוֹ לְכָל־מִדָּה שֶׁיִּבְחַר הַפְּחוּת שְׂבָה, וְהוּא דוֹמָה לָאָדָם שֶׁהוֹלֵךְ בְּמִדְּבָר וּפּוֹגְעִים בּוֹ דְּבָרִים וְאִרְיוֹת וּנְמִרִים וְזָאבִים וְהַרְבֵּה מִשְׁחִיתִים. הָאִישׁ הָאֵל צָרִיךְ לְפָתַח עֵינָיו וְלַהֲלַחֵם עִם־כָּל אֶחָד, וְאִם יַעֲלִים עֵינָיו רַגַע אֶחָד, יִטְרַפּוּהוּ הַמִּזִּיקִים. כֵּן הָאָדָם, מִדּוֹתָיו הָרַעוֹת, כְּגוֹן הַתְּאֵוָה וְהַגִּאּוּה וְהַפֶּסַע וְכִי־צָא בָּהֶן, מִתְגַּלְּלוֹת בְּלִבּוֹ תָּמִיד, וְאִם יַעֲלֵם וְלֹא יִתְקַנֵּן, יִתְעַקֵּר מִלְּבֹו אוֹר הָאֱמֻנָה וְיִמַּשׁ חֹשֶׁךְ. (אוֹרוּחוֹת צַדִּיקִים)

• בְּכָל־יוֹם וְיוֹם, חֵיב הָאָדָם לְבַדֵּק אֶת־עֲצָמוֹ בְּעֵינָיו הַיָּדְעוֹת וְהַמּוֹדוּת. (הַגֵּר"א מוֹיִלְנָא)

• הַעִיד הַחֵת"ם סוֹפֵר עַל־עֲצָמוֹ, שֶׁבָּיִם שֶׁלֹּא לְמוֹד סִפְרֵי מוֹסֵר, הֵיךְ מִתְקַרֵּר מִעֲבֻדַּת הַשֵּׁם. וְרַבִּי הַלֵּל מְקוֹלוֹמִי הָיָה אוֹמֵר, שֶׁבַעל "שֶׁבֶט מוֹסֵר" עֲשֵׂה אוֹתוֹ לְיִהוּדִי כְּשֶׁר, מִפְּנֵי שֶׁתִּקּוּן מִדּוֹתָיו בִּזְכוּת הַלְמוּד בְּסִפְרוֹ. (עֲבֻדוֹת הַמִּידוֹת)

• אָדָם הַרוֹצֵה לַעֲשׂוֹת מִצְוָה בְּשִׁלְמוֹת, צָרִיךְ מִתְחִלָּה לְקַדֵּשׁ עֲצָמוֹ לְהִיּוֹת שָׁלֵם בְּמִדּוֹתָיו כְּגוֹן הַגִּאּוּה וְהַקְּנָאָה וְהַשְּׁנָאָה וְהַפֶּסַע וְכִדּוּמִיָּהוּ בְּכָל־הַמּוֹדוּת, אֵצִי לְפִי שִׁלְמוֹת הַמּוֹדוּת שְׂבִי, כֵּן יִהְיֶה עֶרֶךְ הַמִּצְוֹת בְּשִׁלְמוֹת. וּבִלְתִּי אֶפְשָׁרִי שֶׁתִּהְיֶה הַמִּצְוָה שֶׁלְמָה מִכְּלִיסִּיג, כִּי אִם שִׁיְהִיָּה שֶׁלֹּם

מהלל

מספורי חז"ל

האמורא רבי אלעזר, היה איש חסד גדול ושמש כגבאי צדקה. פעם אחת לא שהה בבית במשך זמן מזה, וכשחזר הביתה שאל את בני הבית: "אמרו נא לי, מה ארע בבית בזמן שלא הייתי בו?" השיבו בני הבית וספרו: "בשעה שנעדרת מן הבית, הגיעה לכאן חבורה של אנשים שבקשו להתארח אצלנו. קבלנו אותם בסבר פנים יפות, והכנו להם סעודה עם מזון ומשקה בשפע. כאשר סימו, קמו וברכו אותך והתפללו עליך שתצליח בכל אשר תפנה". שמע רבי אלעזר את הדברים ואמר: "עליזה לא אקבל שכר טוב בשמים". עברה תקופה מסוימת, ושוב נעדר רבי אלעזר מבייתו, וגם הפעם הגיעה חבורת אנשים לבייתו, וגם הללו התקבלו על ידי בני הבית בכבוד רב. אלא שהפעם, היו אלו אנשים לא מהגנים, ובמקום להודות לבני ביתו של רבי אלעזר על שהגישו להם מאכלים ומעדנים, עמדו וקללו את רבי אלעזר ובאו אותו בבזיונות גדולים. כששב רבי אלעזר הביתה ושמע את הספור, נאנח ואמר בשמחה: "עכשיו אזכה לשכר טוב". התפלל רבי אלעזר והוא הסביר להם: "הרי גדלתו של האדם נמדדת על ידי זה שהוא מסגל להעביר על מדותיו ולא לענות דבר למי שמבוא אותו. ולכן עכשו שאני לא נוטר שנאה לאותם אנשים שקללו אותי, אלא מקבל את הבזיונות שלהם באהבה, אני אני זוכה לשכר טוב". וכן מספר על רבי עקיבא, שהיה ענו גדול ולא רצה לקבל על עצמו שום תפקיד צבורי, למרות שהחכמים הפצירו בו להתמנות עליהם כראש ומנהיג. הלך רבי עקיבא להתעניין עם אשתו, והחכמים הלכו אחריו ושמועו שהיא אומרת לו פה: "אם אתה רוצה לקבל על עצמך מנוי צבורי, עליך לקבל על עצמך מראש, שגם אם יבא אותך ויקללו אותך בקללות נמרצות, לא תקפיד עליהם ותמחל להם במדת הרחמים. ורק על מנת כן, תוכל להתמנות לתפקידך". (ירושלמי מסכת פאה)

רבי אלעזר בנו של רבי שמעון בן יוחאי, שב פעם מהמקום שנקרא מגדל גדור, לאחר שלמד שם תורה זמן רב. רכב רבי אלעזר על גבי חמור, והיה שמח על שלמד תורה, וכשהיה ליד שפת הנהר ראה לפניו אדם אחד שהיה נראה כאיש מוזר מאד ופניו מכערים מאד. יש אומרים שהאיש היה אליהו הנביא שהתחפש כאיש מכער, כדי להוכיח את רבי אלעזר להיות רך כקנה ולא קשה כארז, ואולם רבי אלעזר לא ידע זאת. פנה האיש אל רבי אלעזר ואמר לו: "שלום עליך רבי", ואולם רבי אלעזר לא השיב לו, אלא תחת זאת אמר: "איש ריק ופסל, וכמה מכערים פניו", ושאלי: "האם כל בני עירך כה מכערים כמותך?" ופרשו המכפרים, שהאיש היה בור וריק ובעל עברה, ורבי אלעזר בקש להוכיחו על מעשיו הרעים שאינו הולך בדרך השם. נעלב האיש עמוקות, ואמר לרבי אלעזר: "אם אתה חושב שפני מכערים ולא יפים, עליך ללכת אל האפון שעשאיני ויצר אותי, ועליך לשאל אותו מדוע יצר פלי כה מכער כמותי", וכונתו של האיש היתה,

בזמנו של דוד המלך עליו השלום, היו אנשים רשעים ובני בליעל, כמו שיש למרבה הצער בכל דור ודור, והיו מצערים אותו בשאלות חנם ובטענות שוא. מדי לילה, עמדו הרשעים ליד חלונותיו של דוד, ושואגים פנימה: "דוד, מתי יבנה בית המקדש? מתי יתקיים הפסוק 'בית ה' גלג'?" ולמרות שכל פונתם לא היתה אלא לצער את דוד ולהביא אותו לידי כעס, שהרי כלם ידעו שהקב"ה אמר לדוד שלא הוא יבנה את בית המקדש בעצמו אלא רק בנו יבנה אותו לאחר פטירתו, וכל מטרת שאלתם לא היתה אלא בשביל לצער, היה דוד מקבל את שאלותיהם בסבלנות, ואומר: "לא אכפת לי שהם שואלים אותי שאלות כאלו, ואפלו שמטרתם לצער אותי, בכל זאת אני שמח על זאת שהם רוצים בבניית בית המקדש", ועל זה אמר דוד בתהלים "שמחתו באמרים לי בית ה' גלג", דהיינו שהוא שמח על שאותם אנשים באו לשאל אותו מתי ילכו יחד לבית ה', אל בית המקדש. (ירושלמי מסכת ברכות)

פעם אחת חלה רביהונא בנו של רבי יהושע, ונפל למשכב. חליו הלך והכביד, וכשפא רב פפא לבקרו, הבין שמצבו חמור מאד והוא עומד לפני הסתלקותו מן העולם. פנה לבני ביתו של רביהונא, והחל להכין אותם לקראת פרדתם מאביהם היקר, ויעץ להם להתחיל להכין את צרכי המות, לתפור לו תכריכים ולהכין בעבורו קבר כראוי לכבודו. לא עברו ימים מרבים, ונס מפלא התרחש עם רביהונא. הסכנה הגדולה שבה היה שרוי חלפה, ולפתע התעורר והחל להחלים. כששמע רב פפא את דבר הנס הגדול, התבייש מרביהונא מאד, מפני שהוא כבר יעץ לבני ביתו להתכונן לקראת פטירתו הקרבה. לבסוף בא רב פפא לבקר את רביהונא, והתעניין אצלו: "אמר נא, מה ראית בשעה שעמדת להסתלק מן העולם?" ספר רביהונא: "דע לה, שבאמת הגיע קצי ונשמתי עמדה לפרח מגופי, שכן בשמים גזרו פי מלאו ימי ושנותי. אולם לפתע החלט לשנות את גזר דיני ונשמתי שבה לגופי. מדוע? מפני שהקב"ה בכבודו ובעצמו פנה לבית דין של מעלה ואמר להם, שמפני שאני מעביר על מדותי, ואני מוחל לכלם ואני נוטר שנאה לאף אחד, לכן גם הם לא צריכים לבדק אחרי ולהקפיד עלי כל מעשי, ועליהם לותר לי ולחון אותי לרחמים". וכך דרשו חז"ל ואמר, שכל מי שמעביר על מדותיו, דהיינו שאינו משיב ומקדק עם מי שצער, אלא מותר לו ומוחל על מה שגמר לו, אני מעבירים לו בשמים על כל פשעיו, ומדת הדין אינה מקדקת עמו אלא הולכת כמותו. והדבר נדרש מהפסוק שבנובאת מִיכה: "נשא עון ועבר על פשע", למי הקב"ה נושא עון? למי שעובר על פשע. ומי הוא שעובר על פשע? "לשארית נחלתו". ואמר רבי אחא בר חנינא, שבפסוק זה יש אליה וקוץ בה, דהיינו יש בה בשר שזמן ודבר תנחומין, אבל יש בה גם דבר קשה שאינו שווה לכל, מפני שרק לשארית נחלתו הוא עובר על פשע, למי שמשים את עצמו כשירים והוא עונתו וישפיל ברג. (מסכת ראש השנה)

מתבול

אמרות ופתגמים

- בשם שקשה ענישן של-מדות, כך גדול שכן של מדות טובות משכן של אריות בתורה. (החת"ם סופר)
- קדם ביאת המשיח יהיו לומדים בלי תורה, וחסידים בלי חסידות, צדיקים בלי מעשים טובים, ובעלי מדות - גם כל מום רע... (הרבי ר' בנימין מפשיסחא)
- אין התורה שמה תורה, אלא אצל אדם טהור במדותיו ורחוק מגיעות עצמיות. ומה שאמרו חז"ל אין לו לדין אלא מה שעניו רואה, הדברים אמורים רק במי שהוא שלם במדותיו ויש לו עינים לראות, אבל אם לא השלים את עצמו במדות, הריהו מסלף את אמות התורה. (רבי ישראל מסלנט)
- הרואה בעצמו מדה לא טובה צריך להתניע לתקנה. הדבר צריך להיות נוגע עד-דבוקה של-נפש, אלא שאל לו להיות מזכא מזה. להפך, עליו לשמח על שאפשר לתקן. (ספר השחות)
- לכל-אדם יש בטבע מדות טובות ורעות, אולם גם המדות הטובות שמטבעות בו צריך לעמל להוציאן לפעל, שלא ישארו בתדמה בצעיף ההעלם. ולכן צריך האדם להתבונן על מעלותיו ומדותיו הטובות, לנקותן ולצרפן. (רבי יצחק בלאזר)
- המדות הטובות הן למעלה מבין, ולא נקטבו בתורה מפני שפוללות כל התורה. ומי שאינו נזהר במדת דרך ארץ, ומואס בדרך התורה, היראה והמוסר, הוא "עם הארץ". (הגרי"א מוילנא)
- יהודי שאין לו שבירת המדות, הוא כלי שבור. (האבהת ישראל)
- מי שלא עמל על תקון וברור מדותיו, הרי הוא כסומא שלא ראה אור מיקויו. (רבי ישראל מסלנט)
- תקון המדות הוא רק בעמל התורה לשמה, והרצון לתקון ושפוט האדם-עצמו ולהצטרע על הטבעים הרעים. (החזון אי"ש)
- "אין טוב אלא תורה", אין טוב לו לאדם שיהא עוסק בתורה לבדה בלי תקון המדות, כי אז אין ערך לתורתו. (האמרי חיים)
- האדם עם יצר הרע צמודים יחד, ועבודת האדם להפריד בין הדבקים, וגם אם ינצח את יצר הרע, צריך להזהר שלא ישאר אצלו מאומה מהשפעתו, ולזה אפשר להגיע רק על-ידי עבודת המדות. (רבי ישראל יעקב לובצנסקי הי"ד מברנביץ)

- "טוב-רש הולך בתמו מעקש דרכים והוא עשיר". טוב רש שהוא עני בתורה, והולך בתמו במעשים טובים, ממי שעשיר בתורה והולך בדרך עקמה ומדותיו רעות. (רש"י במשלי)
- אדם צריך לצאת ידי הבריות, בדרך שצריך לצאת ידי המקום, שנאמר "והייתם נקים מזה ומישראל". (ירושלמי שקלים)
- עקר בריאת האדם בעולם הזה, הוא לשבר המדות הרעות הטבעיות שלו. (רבי סעדיה גאון)
- רע המדות, סמן הוא על רקבון השנש. (רבי יוסף זבארה)
- בעל המדות הטובות קרוב אלי-הרחוקים, ובעל המדות הרעות רחוק אלי-הקרובים. (רבי שלמה אלעמי)
- שלשה אינם נודעים אלא בשלשה דברים: הענו בשעת פעסו, והגבור במלחמה, והאזהב בשעת הצורך. (ספר חסידים)
- תרי"ג המצות מלקות לרמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא-תעשה. החלק הפחות מכל שס"ה מצות לא-תעשה הוא מדות רעות ומשחתות, והחלק המעלה מכל רמ"ח מצות עשה הן מדות טובות ונעלות. (שערי קדושה)
- כל עבודת השם תלויה בתקון המדות, שהן כמו לבוש למצות וכללי לתורה. (הגרי"א מוילנא)
- האדם נולד עם-פלי-המדות, דהינו שפכו לעשות עם-כל המדות כחפצו. ויכול האדם להיות למדן וחסיד, וכשחם-ושלום נחסרה נקדת הפנימית, הכל כלא נחשב. והעקר, לברר ולצרף המדות, בלתי לה לבדו. (רבי מאיר מאפטא)
- האדם לא נברא בעולם רק לשבר את-הטבע, לכן יזרז את-עצמו לתקון מדותיו בשנת י"ח דוקא, בגון מי שנולד בטבע של-עקשנות, ישבר את-טבעו ארבעים יום רצופים לעשות להפך. ומשם ואילך מר-השמים יעזרוהו להיות מוסף והולך בשבירת מדות הרעות עד-תקום. (רבי אלימלך מליזענסק)
- על-ידי מדות טובות שאדם מחזיק עצמו ונשמר ממדות רעות, יכול הקב"ה לשכן בזה העולם, דהינו על-ידי שהוא מרבה לשכינה. וזה ועשו לי מקדש, שתתקנו את-עצמכם במדות כדי שאשכן בתוכם. (נועם אלימלך)

גדול?" הצביעו הללו על רבי אלעזר, אולם האיש אמר מיד: "איש זה כלל לא ראוי שתכבדו אותו, שכן הוא בזה אותי מאד ופגע בי עמוקות". החלו אנשי העיר לדרבן על-לבו של-האיש שימחל לרבי אלעזר, ואמרו לו: "הרי הוא אדם גדול בתורה ואיש חשוב מאד, ולכן עליך למחל לו ולסלח לו על-משגהו". שמע האיש לקולם, ואמר להם: "מוכן אני לסלח לו, מפני שאתם כה מפצירים בי, אולם תנאי אחד יש לך, שלא יהיה רגיל לעשות פן ולהאחר מעתה ואילך בכבוד הבריות". שמע רבי אלעזר ומיד נכנס לבית-המדרש והכריז: "לעולם יהא אדם רב כקנה, ואל יהא קשה פארו", וזאת למד מהאיש שפחל למרות שנעלב מפניו, והוסיף ואמר: "ובזכות זה זכה הקנה שפופנו מתקנים קלמוס לכת-יבת ספרי תורה, תפלין ומזוזות, מפני שהוא רב וענותן". (מסכת תענית)

להוכיח את רבי אלעזר על שפגע בו, שהרי הוא יציר כפיו של הקב"ה, והוא ברא אותו כך. הבין רבי אלעזר שנכשל בלשונו, ומיד ירד מהחמור והשתטח לפני אותו אדם, כשהוא מתחנן בפניו: "אנא ממה, מחל נא לי על שפגעתי בכבודך והעלבתי אותך", אולם האיש מאן לסלח לו. "איני מחל לך בשום אופן", אמר האיש, "אלא אם-כן תלך אל האפן שברא אותי, ותאמר לו את מה שאמרתי לי, מדוע יצר כלי כה מכער פמוני". הצטרע רבי אלעזר מאד, והמשיך ללכת אחרי האיש דרך ארצה, וכל-הזמן נסה שוב ושוב לפיס אותו ולבקש מפניו למחל לי. בסוף הדרך, הגיעו השנים אל-העיר, וכשראו בני העיר שרבי אלעזר התנא הגדול מגיע, יצאו לקראתו, וכלם קבלוהו בכבוד גדול וכל-אחד שאל בשלמו: "שלום עליך רבי ומורי!" התפלא האיש ושאל את-האנשים: "אלמי אתם פונים ושואלים בשלומי בכבוד כה

מספר

ספורי צדיקים

אף לא לבש אצטלא דרבנן, והיה נראה כפועל פשוט. פעם נסע לבקור בוילנא, ואדם אחד מסר בידו מכתב למוסרו לידי רבי גרשון אמשטרדם, מרבני וילנא. סבור היה רבי גרשון, שאלביתו הגיע כדי להעביר לו את המכתב, כי אין הוא אלא עגלון פשוט, ולכן כבדו בכוס יין שרף פנהוג. שמה רבי זנדל שלא מרצון, רק כדי שלא לגלות את זהותו. בקש רבי זנדל לצאת מן הבית, אולם בעלי הבית עכבו והחל להתעניין בשלמו של החסיד המפרסם רבי זנדל מסלנט, והרבה לספר בשבחו בהתפעלות גדולה. החל רבי זנדל לגמגם בתשובותיו, ובדרך אגב השתדל להמעיט את דמותו, אולם רבי גרשון התמלא רגז על חצפיתו של בעל העגלה הפשוט, לזלזל באחד מגדולי הדור. לפתע הכריק רעיון במוחו, שמה האיש שעומד לפניו אינו אלא רבי זנדל עצמו, ואף נזכר שנוהג הוא ללבוש מלבושים פשוטים. "אמר לי את האמת", דרש בעלי הבית בתקיפות, "מה שמך?" ורבי זנדל ענה בשפה רפה: "שמי זנדא" ... פניו של רבי גרשון חורו, ואמר: "התקנים בה הפסוק 'רצון יראיו יעשה', ובאמת אין אתם נפרים במעלתכם האמתית ועולה בידכם להצניע את עצמכם". (אור ישראל)

לאחר פטירתו של רבי אליהו לוינזון מקרטינגא, שהיה ידוע כאיש צדיק ועושה חסד ובעל מדות נפלא, הספידו רבי עזריאל הילדסהימר מברלין. וזה ספר בהספדו: "פעם בא אלי לברלין יהודי מרוסיה, הציג את עצמו לפני ואמר ששמו לוינזון, ושהוא בא מעיר קטנה בזמוט, לא רחוק מהגבול הפרסי. לאחר שדבר עמי על עניני מסים וקבל ממני את הפרטים הרצויים לו, בקש להפטר לדרך, ואני שאלתי אותו דרך אגב: 'הרי גר אתה לא רחוק מקרטינגא, ואולי מכיר אתה את רבי אלינקא מקרטינגא הפרוה אישית?' הרהר האיש קמעה, ולאחר מכן אמר לי 'אני מכיר אמןם איש אחד בשם אליהו לוינזון שגר בקרטינגא, אולם בטעות מכנים אותו בשם רבי אלינקא'. דבריו עוררו בי תרעמת גדולה, והתחלתי להטין לו מוסר, כשאני מלמד קטגוריה על יהודי רוסיקה פלה, שאינם מכירים בגדולי התורה שלהם ולא מעריכים אותם דים. לפתע נצנצה מחשבה בלבי, שמה האיש הנצב לפני הוא אותו רבי אליהו, שכן בשיחה עמו התגלה לי פאדס נכבד ובעל בינה יתרה. שאלתי לפתע 'כלום כבדו איננו אותו אליהו?' והוא השיב ואמר בחייו: 'שמי באמת אליהו לוינזון מקרטינגא, אולם אלו שאינם מכירים אותי מכנים אותי רבי אלינקא'". (דורות בישראל)

פעם ראו את ה"חפץ חיים", כיצד הוא מתכופף ומרים גיר שהיה עליהם, והוא מביט בו לרגע. לאחר שנוכח לדעת, כי אין זה דף מספר קדש כמו שחשב בתחלה, ואין הוא טעון גניזה, השליכו ארצה שוב. אולם לאחר רגע, שב והרימו וזרקו באשפה. לתמימה הסובבים הסביר, כי אם ישאיר את הגיר על הארץ, הרי כל עובר ושב יטרף ויתכופף להרימו, ולכן סלקו מהמקום כדי לחסוך טרחת מהאנשים בחנם. (המאורות הגדולים)

מנהג חסידים ואנשי מעשה להניח מדי יום גם תפלין של רבנו תם, לבד מתפלין של רש"י, כדי לצאת ידי חובת שתי הדעות בסדר פרשות התפלין. מה רבה היתה אפוא פליאתם של תלמידי הרבי ר' אלימלך מליזנסק, כאשר הבחינו ביום מן הימים, כי הוא חדל להניח תפלין דרבננים ומסתפק רק בתפלין של רש"י. כבשו התלמידים את פליאתם בלבם, אולם לאחר ימים מספר, שוב החל רבי אלימלך להניח את התפלין, והפליאה התעצמה בלבם. חש הרבי בתמימתם, והוא פתח וגלה להם את טעמו ונמוקו. נוהג היה הרבי לקום כבר בחצות הלילה לעבודת הבורא, ועבודתו היתה נמשכת ברציפות מאז ועד הלילה שלאחריו, ולכן היו נמנעים בני ביתו מלהפריע לו מאחר תפילת ערבית, שכן באותה שעה היה עורף את חשבון נפשו על קורותיו ביום שעבר, ונח מעט בטרם ישכים קום בחצות. לילה אחד, הודמנו לו עכובים רבים לאחר תפילת ערבית, עד שלא נותרה לו אלא שעה קצרה בלבד כדי לנוח מעט עד חצות. אולם רגעים אחדים לאחר שעצם את עיניו, נשמעו דפיקות רמות על דלת ביתו. מעבר לדלת נשמע קולו של אדם אחד, שבקש להזכיר את בתו הישבת על המשבר וזקוקה לישועה דחופה. התעורר רבי אלימלך משנתו החטופה, ובעודו נוטל את ידי ונגש לפתח את הדלת, חלף הרהור קל במוחו: "אין לי מנוח, לא ביום ולא בלילה!" אולם מייד דחה את המחשבה מלבו, ואין לקבל את פני האדם. נטל ממנו רבי אלימלך את שם בתו, האציל לו ברכה, ונעמד להתפלל לישועתה, ואכן התפלה התקבלה, ולאחר זמן קצר שב האיש כדי לבשר כי באה הישועה המיחלת. אולם רבי אלימלך כבר לא שב על יציעו והחל לערוך את חשבון נפשו. "אוי לה, מילך", החל לומר את עצמו בתוכחה נוקבת, "מדוע התרעמת בלבך על מנוחתך הנטרדת? והלא אם היו מעירים אותך משנתך על בתיך שלך הזקוקה לישועה, כלום גם אז היית מתרעם כל כך בלבך? ואם צרת בתיך חשובה יותר מצרת בתו של יהודי אחר, איך נחשב חסיד העושה לפני משורת הדין, ואם כן איך תוכל להמשיך להניח תפלין של רבנו תם, שעליה נפסק בשלחן ערוך שלא יניחם אלא מי שמחזק ומפרסם בחסידות". קבל על עצמו רבי אלימלך להתחזק בתקון מדותיו וחזק אהבת ישראל שנופגמה בקרבו, עד אשר לא יחשב שום הבדל בין בתו לבין בתו של יהודי אחר הזקוקה לישועה. רק לאחר מספר ימים של עמל וגייעה על תקון המדות, חש רבי אלימלך כי שוב יכול הוא לחזר למנהגו הקודם ולהמשיך להניח תפלין של רבנו תם. (צנורות הזהב)

רבי יוסף זנדל מסלנט, היה מפרסם במדותיו האציליות ובענוותנותו הגדולה. בשנת תקצ"ז עלה לארץ ישראל והתיישב בירושלים העתיקה, בה כהן כדן ומונה צדק לבני עדת הפרושים בתקופת פנוי הישוב המתחדש בעיר. מפיו שלא רצה לעשות תורתו מרדס לחפור בו, מאן לקבל שכר דעינות מקפת הפולל, והתפרנס בדחק מעסק של חמץ שנהלה אשתו. מרב ענוותנותו

אל ביתו של רבי אליהו ראם מגדולי רבני ירושלים, הגיע פעם בן ישיבה אחד, כדי שיבחנו ויעטרוהו בסמיכת חכמים. אם היה זה באחד מימות השנה הרגילים, לא היה הדבר תמוה, אלא שהלה בחר להופיע דווקא בערב יום הכפורים, בזמן דחוק ולחוצו. היה זה לאחר שרבי אליהו היה ער כל הלילה ועמד על משמרתו אצל השוחטים, כדי לבדק את ספיגתם בשחיטת הכפרות, והיה עליו להתכונן בסלודין לקראת היום הקדוש, אולם במדותיו הנאצלות קבל את אורחו בסבר פנים יפות, ישב וגלגל עמו שעה ארוכה בדברי תורה, תהה על קנקנו לראות אם הוא בקי בהלכות הנחוצות, ולאחר מכן העניק לו פתב סמיכה כראוי לו. (תועפות ראם)

● ● ●

בערב ימיו, לקה רבי חיים פרידלנדר, המשגיח של ישיבת פוניבז', במחלה קשה וסבל יסורים קשים. יום אחד, נכנס אל הישיבה כשפניו מוסרים מומאוביו הבלתי נסבלים, אולם מצב רוחו שקט ורגוע. בהקנסו לחדר רבני הישיבה, פנה ואמר כמה משפטים, ואחד הנוכחים פרץ בבכי מר. לאחר מכן נודע, כי תכן דבריו היה על-כך שהרופאים הקציבו לו רק שבועיים לחיות, ולאחר שבקש לדעת כמה להתמקד בשבועיים אלו, נענה כי עליו לעמל על תקון המדות, שכן על-זה צריך לעמל עד היום האחרון ממש. (לולי תורת)

● ● ●

ספר רבי צבי מרקוביץ ראש ישיבת מרלין, כי בזמן שלמד בישיבת גורדנא אצל רבי שמעון שקופ, בא פעם לבקרו המשגיח רבי ירחם מפיר. רבי שמעון היה ידוע במדותיו הטובות והנעלות, וכשיצא רבי ירחם ממנו פשהא מלא התפעלות והשתוממות, התבטא ואמר לתלמידיו הישיבה: "דעו לכם, שאל כל המעלות שאנו מגיעים באמצעות למוד המוסר, הגיע ראש הישיבה שלכם רבי שמעון, ישירות על-ידי הלמוד של 'שור שנגח את הפרה'..." (עובדות והנהגות)

● ● ●

בזקנותו של רבי אליהו רוט, נאמן ביתו של רבי שלמה מאיל, כהו עיניו מראות, ומדי פעם נאלץ לתור אחר חפצים נחוצים שלא ראה במדק היכן הם מונחים, אולם מעולם לא נראו סמני מבוכה על פניו ועגמות נפש בשל-כך. פעם אף אבד סכום נכבד שלא זכר היכן הניחו, ולמקורבו אמר בענותו: "החלטתי נחושה זה מכבר, שאפלו אם יאבדו ממני חפצים יקרים וסכומים גדולים בהרבה, לא אתרגז ולא אאבד בשביל כך את ישוב הדעת". אך לעומת זאת, כאשר פעם הגיע אדם אחד לביתו ובקש לשאל ממנו חפץ אחד שזקק לו, בקש רבי אליהו להוציאו מהחדר הפנימי, אלא שהדלת הייתה נעולה. חפש רבי אליהו בקדחתנות אחר המפתח, וכשלא מצאו נטל בידו פטיש ובקש לפרץ את מנעול הדלת, כדי שיוכל להביא לאותו אדם את החפץ הדרוש לו. הדבר הפליא את אחד ממקורביו ששהה שם, ואמר לרבי אליהו בתמיהה: "אולי פדאי להמתין עוד זמן-מה עד שנמצא את המפתח? כלום לא חבל על הדלת היקרה?"! אולם רבי אליהו טען: "הרי יהודי זקוק לחפץ הנחוץ בחדר הפנימי, וכיצד אתה לו להמתין?" (איש חסיד היה)

● ● ●

הרב מטשביץ, רבי דיבריש וידנפלד בעל "דובב מישרים", נודע במדותיו האצילות ובנפשו הרגישה לכבודו של כל יהודי,

קטן כגדול. פעם, בעת הסעדה השלישית בשבת קדש, שהה אצלו רבי אהרן ברנשטיין ראש ישיבת 'חיי עולם', ובשעת הסעדה אמר לו הרב מטשביץ: "עכשו אין הזמן ראוי לדבר בנושא המדבר, אולם לאחר עריכת הבדלה במוצאי שבת נוכל לשוחח בענין". יחד עמם שהה אז גם נער אחד ממני ירושלים כבן שלש-עשרה, והלה התמלא סקרנות לשמע באיזה ענין עומד הרב לשוחח, שכן נראה היה שמדבר בענין חשוב. המתין אפוא הנער עד לאחר ההבדלה, וישב בבית זמן-מה, עד שחש כי אינו רצוי שם, והבין כי עליו לצאת מן הבית. קם הנער ופנה אל הרב מטשביץ כדי לברכו בברכת שבויע טוב, והוא השיב לו באהבה ובחבה: "שבויע טוב ושנה טובה, בני". עם יציאתו, הטח הנער את אזנו, וכפי שחשב כך היה. הרב מטשביץ פנה לרבי אהרן ואמר: "עכשו אוכל להגיד לכם את הענין", והחל לשוחח עמו באריכות. התברר, כי הרב המתין בסבלנות ואף-רוח עד שהנער הצעיר יצא מביתו, אך לא גלה כלל סמני קצרוח ממני כבודו של הנער. (שיח זקנים)

● ● ●

פעם שוחח רבי ישראל סלנטר עם אחד מחשובי הרבנים בדורו, ושבח בפניו את תלמידו רבי שמחה זיסל מקלם, אותו תאר כירא שמים גדול ובעל מדות נאצלות. העיר אותו רב, שאלו לא היה רבי שמחה זיסל משקיע כזה רבות בתורת המוסר, והיה משקיע כחות גדולים יותר בלמוד התורה ממש, היה הופך לגדול הדור. תנן רבי ישראל ואמר: "הרי הדין נפסק בשלחן ערוך, שאם יש לאדם שתי חלות לפניו, אחת קטנה ושלמה ואחת גדולה ופרוסה, חייב הוא להקדים את השלמה ולברך עליה בברכת 'המוציא'. ולמדנו אפוא מכאן, שהשלמות חשובה יותר מן הגדלה..." (מעשה שהיה)

● ● ●

בעינו הפקוחה ובמדותיו המיוחדות, היה רבי בן-ציון אבא-שאול מבחין בענינים הנוגעים לאילת, שאיש אינו שם לב אליהם. פעם ראה את אחד התלמידים, שאוכל פרי תוך כדי למודו, ואת הקלפות הוא מניח על אדן החלון. נגש אליו הרב ואמר לו: "זהירות, אסור דאורייתא". נרתע התלמיד ובקש הסברים, שכן על איזה אסור דאורייתא עבר? והרב הסביר: "הרי נאמר בתורה 'ובאחיהם בני ישראל איש באחיו, לא יתדה בו בפרה'. והרי מחר, כשתצטרף העוזרת לנקות את ההיכל, נמצא אתה גורם לה קשי נוסף בעבודה, שהיא תצטרף לאסוף גם את הקלפות שפחלון, ונמצאת עובר על אסור גרימת עבודת פרה". והוסיף: "גם בבית יש להזהר שלא להשליך בגדים ארצה או לפזר כלים במטבח, כי בכל-זה אפשר בנקל להכשיל בגרימת עבודת פרה לממנים בבית על הסדר והנקיון". (האיר המזרח)

● ● ●

רבי משה שניידר, אחד מתלמידיו החשובים של הסבא מסלבודקא, שמע פעם כי רבו שוהה בעיר נפש בגרמניה, לשם הבראה ממי המעגנות שבה. נסע התלמיד אל העיר, כדי לשהות במחצית רבו הגדול ולשאב ממנו תורה ומוסר, ונטל עמו את בנו הצעיר רבי גדליה. בהגיעו העירה, שכן רבי משה חדר לשלשה ימים באותה אכסניה בה שהה רבו, ומפעם לפעם ירד להסתופף בצלו. ביום השלישי בצעהר היום, עלה הסבא לחדרו של תלמידו כדי לדבר עמו על ענין פלשהו, דפק מעט על הדלת וכבר הכניס רגל אחת פנימה, אך אז גלה שהתלמיד

ישן על המטה. נותר הסבא לעמוד על עמודו, לא נכנס פנימה כמובן, אך לא גם לא יצא החוצה, מפני שחשש שעם סגירת הדלת החורקת יתעורר תלמידו משנתו, וכך עמד שעה ארוכה בלי לנוע, עד שהתלמיד התעורר מעצמו. לימים, ספר בנו של רבי משה את העבודה המפעימה לרבי שלום שבדרון, והעיד על עצמו שראה את המעשה מתחלה ועד סוף, כאשר שהה באותו בית הבראה עם אביו. רבי שלום יצא מכליו לשמע הספור הנפלא, וכשחזר לירושלים ונפגש עם המשגיח רבי מאיר חדש, אמר לו בהתלהבות: "הרי אתם הייתם תלמיד מבהק של הסבא, ויש לכם מפיו אורחות חיים על פלצער, אבל גם לי יש, אני שמעתי עליו ספור שלא ידעתם..." (קול חוצב)

יהודי אחד מירושלים, הגיע פעם לרבי שמואל רוזנבסקי, ראש ישיבת פוניבז', ובקש להתיעץ עמו. בת היתה לו לאיש, שהגיעה לפרקה, והיות ומציעים לו בחור מיישיבת פוניבז', מבקש הוא להתעניין על טיבו של הבחור. החל הלה לשאל את ראש הישיבה מספר שאלות, כמה שעות ביום הבחור לומד, איך שמירת הזמן שלו ואיך שמירת הסדרים, האם הוא מתפלל בישיבה ואיך ההשתתפות שלו בשעורים, האם הוא שואל פענן והאם הוא מבין מה שאומרים לו, וכן על זה הדרך. אחר שקבל תשובות המניחות את דעתו, הודה האיש לראש הישיבה שהקדיש לו מזמנו, ועמד ללכת לדרך. גערו רבי שמואל ופנה אליו בעדינות ובאצילות נפשו: "ראה נא, עד עכשו אתה שאלת אותי שאלות. שמואל תרשה לי לשאל אותך כמה שאלות?" תמה הלה, והביע כמובן את הספקותו בחפז לב. "ובכן", פתח ראש הישיבה ואמר, "מדברך נראה, שאתה מרצה מאד מכל מה ששמעת, ואתה פנראה מבין שזה כל מה שבתך צריכה לדעת. באיזו שעה בדיק הוא מגיע אל הסדר, ואם הוא יורד לעמק הספרות בסגיה. אך אני חושב שיתכן שאתה בדרך מענן מאד לדעת, אם הבחור הזה הוא בכלל בן אדם. היה מן הראוי שתשאל אותי כמה פעמים בשבוע הוא מצחצח את שניו אם בכלל, האם נעים לשבת לידו או לא, איך הוא מתנהג בחדר האכל, והאם הוא מגיע ראשון ונוטל את המנה המשובחת. ומה קורה אם מנחם השתיה שעל השלחן נגמר וצריך למלאו שוב, האם הוא זה שתופס את הקנקן ורץ למטבח להביאו מלא, או שהוא יושב בסבלנות זמן רב, וממתין עד שמישהו אחר יעשה זאת. האם הוא נכנס מדי פעם אל המטבח

ומודה לטבחים על טרחתם בעבורו, ואיך הוא מתנהג כאשר המזון לא ערב לחפז, האם בכל זאת הוא אוכל ומודה על העמל בשבילו, או לא. הגעת אמנם למסקנה שהוא בחור שקדן, אך שמוא תברר גם כיצד הוא מתנהג כאשר הוא מסים את למוודו בשעה מאחרת בלילה כאשר חבריו כבר עלו על יצועם. האם הוא נכנס בשקט אל החדר כדי שלא להעירם, או שהוא נכנס בקול רעש גדול, בלי להתחשש אל האלת. האם בבקר הוא מסדר את מטותו, או שהוא משאיר את חדרו מפור מתחלת הזמן ועד סופו". "נדמה לי", כך המשיך המשגיח ואמר, "כי הדברים הללו צריכים לענן אותך מאד, כי אם המפנק הזה שלא חושב על סביבתו, יבוא בצחרים הביתה ואשתו עבדה מהבקר להכין לכבודו ארוחת צהרים, והוא מגיע ומתישב לאכל, אך האכל לא בדיק כמו שהוא רוצה ואוהב, אזי הוא יענה את פניו בסלידה ובאי שביעות רצון בולטת. האם תתנחם בתך במחשבה על מה שאמר לה אביה לפני הארושין, כי רבי שמואל רוזנבסקי אמר לו, שבשעה שלמדו בישיבה את מסכת 'בבא בתרא', והגיעו בפרק 'לא יחפור' לסגיה של חרדל ודבורים והרחקת נזיקין, ושם יש בסגיה 'קצות החשן' עמוק מאד, ושיטות שונות בין הראשונים והאחרונים, ויתכן אף שהבחור הזה הוא היחיד שהצליח להבין את כל הדקויות שבסגיה, אולם אם הוא יכול לבעט במי שמטיב לו, כאשר משהו לא מוצא חן בעיניו, אזי הוא אינו מבין את כל חלוקי השיטות בסגיה זו של הרחקת נזיקין... פאן סים רבי שמואל את דבריו הנזקקים בתביעה לתקון המדות, והאיר בבית אחת את עיניו של האיש העומד מולו, להבין מה עליו לחפש בשעה שהוא תר אחר חתן מתאים לבתו." (משמר הלוי)

כמה מבני ירושלים באו פעם לרבי שמואל סלנט, רבה הנערץ של העיר, וקבלו לפניו על אחד המקומים בעיר, שהוא לובש קצרות ומשנה ממנהג המקום. רבי שמואל הכיר היטב את המקנה, וידע מקרוב כמה הוא ישר דרך ובעל מדות נאצלות, והשיב בפקחות: "מפיר אני אנשים רבים שיודעים 'לעמד' ארפות בתפלת שמונה עשרה, אולם מי ש'עומד' כל כך הרבה שנים ליד קפה של מזון, בתור הגזבר הראשי של ירושלים, ומעולם לא נגע בפרוטה כלשהי, אזי אין למדד אותו במדת מעילו, אלא במדת ישרו וצדקתו". (שמואל בדורו)

ממלכה

בפרשתנו מספר, כי כשיירדה רבקה לשאב מים מן הבאר, עלו המים לקראתה בדרך גם, ומיד רץ העבד לקראתה ובקש ממנה מים, כדי לברך את המים. ומה רבי יחזקאל מקוזמיר: "אם ראה אליעזר מופתים כה גלויים ברבקה, הרי יכול היה כבר להסיק מכך שמונה השמים זמנה ליצחק בן אברהם, ומדוע היה צריך לבחון אותה אם היא גם גומלת חסדים? וכי אין די במופתים הגלויים?"! והשיב: "אלא מכאן ראייה, שמדה טובה אחת של גמילות חסדים, עולה על מאה מופתים ונסים גלויים..."

אמר פעם רבי חיים מוולוז'ין: "מדותיו של לבן הארמי היו משחחות ולקויות, ואף כאשר נפד מרבקה וברכה: 'את היי לאלפי רבבה', היתה לו בזה פגמה נסתרת ומשחתת. שהרי כבר קבעו חז"ל שרב בנים דומים לאחי האם, ולכן ברבקה לבן שתזכה לאלפי צאצאים, וכלם יהיו דומים לו ללבן, ונמצא שמתרבים רמאים בעולם..."

רגיל היה החת"ם סופר לומר: כל יעקב, יש לו גם לבן כנגדו. דהינו בכל יצדיק יש מדות שעליו לתקנן ולהטותן לטובה. אולם לא כל לבן, יש לו גם יעקב כנגדו..."

הסבא קדישא רבי ישראל מרוז'ין, ראה פעם אדם אחד, שמבחוץ היה נראה כבעל מדות מתקנות, אולם לאמתו של דבר לא היה מתקן אלא מן השפה ולחוץ, ופנימיותו היתה משחחת ורקובה מיסודה. נאנח הרבי ואמר: "אבי, רבי שלום מפדוהבישט, היה מדמה אדם כזה לשלג. מבחוץ הוא נראה לבן וצח, אולם בפנים הוא מלא טיש ורפש..."